KÉT NAGY ÍRÓ NÉPSZERŰSÍTŐ ÉLETRAJZA*

Mi kell egy tudományos írói életrajzhoz? – Tudományos hitelesség. Mi kell egy jó irodalomnépszerűsítő, főként a fiatalságnak szánt írói életrajzhoz? – Ennél sokkal több: a tudományos hitelességen kívül biztos kezű, arányos, tapintatos válogatni tudás az író életrajzi adataiban, a beleélés és az olvasóval való átételés képessége, a fiatal olvasókhoz mért, mégis színvonalat tartó stíluskészség, nyelvi szempontból kifogástalan, mégis színes, fordulatos előadás (egyszóval bizonyos elbeszélő művészet), az író korának és a kor irodalmi életének, légkörének plasztikus rajza, sok idézet, vonzó nyomdai kiállítás és sok érdekes illusztráció: fénykép, rajz, karikatúra.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy mindezek a követelmények szerencsésen teljesülnek a Móra Könyvkiadó *Így élt...* sorozatának két új kötetében mind a szerzők, mind a kiadó oldaláról.

Kiss Tamás, a neves debreceni költő s irodalomtörténész mély értéssel, sőt együttérzéssel szenírozta Móricz Zsigmond életének fő mozzanatait. Nyilván hozzásegítette ehhez az értéshez az is, hogy személyesen ismerte modelljét, s maga is kötődik a Móricz-élet nem egy színhelyéhez. A kötet nyitó Móricz-arcképét a neki szóló dedikáció hitelesíti. Amellett Kiss maga is költő és esztéta, aki bele tud helyezkedni egy nagy író belső világába, alkotói munkájába, és literátori készséggel tud színesen, érdekesen elbeszélni. Szerencsés találkozás életrajzíró és modellje között! A könyv stílusa szinte szépírói teljesítmény. Kiss ismertetésében erős, szuggesztív vonásokkal formálódik ki a nagy író jelleme, egyénisége, életútja, s az életrajz megelevenítő elbeszélésébe néhány kedves epizód, anekdota is belefér, olvasmányossá színesítve a feldolgozást. Kiss a legkényesebb életrajzi részleteket is tapintatos, találékony fogalmazással oldja meg. Móricz viszontagságos gyermekkorát nem nehéz elbeszélni, hiszen csak idézni, szemelvényezni kell az *Életem regényét*. De nem könnyű egészen fiatal olvasók számára is érthetővé tenni házasságainak bonyolult képletét, a fiatal író átalakulását lelkes haditudósítóból a *Szegény emberek* háborúellenes elbeszélőjévé, a Csibe-élményt, a Kelet Népe sokat vitatott mottóját. („Móricz, a szakadatlan belső építkezés embere, nem általában a politikától határolta el magát, hanem az üres napi politizálgatás szócséplésétől óvta olvasóit." 184.) Kiss igazságot szolgáltat Jankának, az

*Kiss Tamás: *Így élt Móricz Zsigmond* (Móra, 1979.) – Levendel Júlia: *Így élet Karinthy Frigyes* (Móra, 1979.)

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából készült.

odaadó, jól gazdálkodó, szellemileg is társ feleségnek, de tisztázza a házasság megromlását is, akárcsak a második házasság esetében. Ugyanígy részletesen, pszichológiai apparátussal vázolja fel Ady és Móricz kapcsolatát, amelyet az *Erdély*-trilógiából Bethlen és Báthory ellentétével is dokumentál.

Kiss – helyesen – valóban életrajzot és nem irodalomtörténeti monográfiát írt. Ez nem akadályozza meg abban, hogy az életrajzi élményekben rámutasson a későbbi író kialakulásának, valamint élmények és művek összefüggésére, – az írói élet és az életmű szinkronban tartása általában jellemzője ennek az életrajzi sorozatnak. Nagy önfegyelemmel fogja vissza magát azonban attól, hogy Móricz minden művét cselekménye szerint ismertesse. Ha irodalomtörténeti szempontból mégis valami hiányt érzünk művében, ez abból ered, hogy Móricz pályavonalát kevésbé plasztikusan vázolja fel, mint amennyire a Móricz-monográfiák tisztázták: témaválasztásait kissé esetlegesnek mutatja be –, mintha csak azért írt volna hol parasztokról, hol dzsentrikről, mert élete, országjárásai során ilyenekkel találkozott. Holott nagyon is világos Móricz *egész* írói fejlődésvonalának dinamikája: a parasztságból kiszakadó első nagy író első korszakában a természetszerű híradások saját osztályáról, majd – második korszakában, a kivezető utat keresve – a dzsentrihez való fordulása, végül – a *Rokonok* végső ítéletmondása után – visszakanyarodása a paraszti témákhoz, Joó György belenyugvó „boldogságától" Avar Jani anarchisztikus lázadásán keresztül egészen a Rózsa Sándorban megsejtett forradalmi útig. Bármily meggyőzően rajzolja meg Kiss Móricz elbeszélő művészetének megújulását a 30-as években (érdekes megállapítása, hogy nemcsak Móricz volt hatással a regényes szociográfiát magas fokra emelő népi írókra, hanem rá is hatott, *A boldog ember* megszületésére is hatással volt a 30-as évek elején előretörő, ún. dokumentumirodalom), itt is hiányzik a rámutatás, hogy miért fordult ekkor ismét saját osztálya problémáihoz. Mindamellett még a szakember is haszonnal forgathatja az életrajzot, és valószínűleg Kiss összefoglaló értékelése is helytálló: „Mindene volt az írás, a belőle áradó igazság ereje, sodró hatása. Ez az ő írásművészetének, termékenységének kulcsa." (147.) „Írt, tehát élt." (6.) „Neki az írás nem mesterség, hanem életmód." (5.)

A Móricz-életrajz a legjobbkor, az író születésének centenáriumára jelent meg a sorozatban.

Levendel Júlia Karinthy-életrajza némileg más természetű, mint Kissé. Ha Kissnél elsősorban az életrajzi elbeszélés élvezetes készsége ragad meg, Levendelnél mindenekelőtt az egyéniség- és műelemzés mélysége imponáló. Kiss ott van elemében, ahol életrajzi mozgásának tükrében meg kell eleveníteni egy nagy írót. Levendel ott brillíroz, ahol

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából készült.

gondolatai, írásai, nemegyszer különc életgesztusai tükrében kell megragadni, elemezni egy érdekes, sajátos, irodalmunkban szinte egyedülálló íróegyéniséget. Az ő művének alcíme ez lehetne: „Egy bonyolult íróegyéniség arcképrajza, életének tükrében." Nála az életrajz kissé elnagyolt – bizonyára nem utolsósorban a részletadatok hiányossága miatt, de az életrajzíró filozofikusabb hajlama következtében is. (Például a Karinthy-család három gyerekéről, további sorsukról okvetlenül többet szeretne hallani az olvasó. Még az sem fogalmazódik meg az esetleg tájékozatlanabb fiatalok számára, hogy „Cini" azonos a ma is élő kiváló íróval.) Hozzáértően ismerteti, elemzi – bőséges, jól kiválogatott és elhelyezett idézettel – a legfontosabb műveket is, de tulajdonképpen ezekben is Karinthy sajátos egyénisége és sorsa érdekli. Valóban egy új, még a szakember számára is ismeretlen Karinthyt mutat be következetesen és szuggesztíven: a humoreszkek közismert mestere, a nevettető és szórakoztatóan játékos Karinthy mögött az önmagával is állandóan viaskodó, ellentétes belső és külső sodrások között hányódó, sok mindentől szenvedő, alapjában véve végig magányos, boldogtalan *embert*. Biztos kézzel elemzi ki Karinthy gondolattárából művészetének, gondolkodásmódjának egyik alapvető jellegzetességét: a folytonos elégedetlenség, az *egészet* akarás mellett az önmagát kívülről szemlélés képességét. „Hiszen mindannyian így vagyunk ezzel: saját történéseink, a megélt örömök és fájdalmak hatalmassá nőnek, betöltik életünket, de néha – talán legjobb pillanataink-ban – kívülről is rápillanthatunk mindenre. Ferde, kicsit torz pillantás ez, mulatságos vagy nyugtalanítóan szokatlan: így másmilyennek látjuk magunkat és a világot; megváltoznak az arányok. Karinthynak különleges képessége volt ez a «rápillantás»"... (128.) Levendel az elsők között próbálja meg elemezni, indokolni Karinthy „tétovaságát és írói megtorpanását a forradalmak lelkes légkörében" (86.), részben kételkedésével, részben családi tragédiájával. Egy árnyalattal alighanem eltúlozza politikusságát a 30-as években, de mindenesetre meggyőzően bizonyítja fasizmusellenességét, – ugyanúgy, ahogy 1918 előtt, az I. világháború kitörésétől fogva részletesen dokumentálja háborúellenességét. Viszonylag nagy teret enged elemzéseiben a *versíró* Karinthynak, az író kevésbé ismert oldalával támasztva alá megállapításait.

Hiteles-e a kirajzolt Karinthy-arckép? Első olvasásra kissé meghökkent, de alighanem helytálló Levendel összefoglaló jellemzése: „Végül is egész életműve különleges szellemi játéknak tűnik ma – játéknak a valósággal. És nemcsak úgy, ahogy minden művészet játék is; Karinthy a valóság elemeit – akárcsak a szavakat – feldobja, kifordítja, megszagolja, ízleli, s rendszerint a *lehetséges valóságról* ír. Nem azt

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából készült.

ábrázolja, ami van vagy volt, hanem ami lehetne, amit az ember elképzelhet." (148.) Levendel többször is meggyőzően emlegeti Karinthy belső elégedetlenségét, állandó harcát terveivel; igazi írói tragédiája mégsem fogalmazódik meg az életrajzban. Az, hogy nincs igazán reprezentatív műve, zseniális tehetségét szétaprózta törmelék-műfajokban. Az *Utazás a koponyám körül* valóban „a magyar prózairodalom egyik legizgalmasabb, legszebb darabja" (179.), de témájánál, anyagánál fogva a dokumentumregényhez áll közel, csak a zseniális megírás bizonyítja a nagy írót. A humoreszk, bármilyen klasszikus példányait teremtette meg Karinthy, mégiscsak miniműfaj marad, az irodalmi karikatúráról pedig, amelynek szintén utolérhetetlen mestere volt, Karinthy maga mondta, hogy „élősdi műfaj" (155.).

A két életrajz irodalomtörténeti hitelességének próbája, hogyan rajzolják meg azt a kort, amelyben modelljeik éltek. Eléggé tisztázott ez a kor. Mégis jelentős, hogy mindkét életrajzíró szinte hajszálpontosan ugyanúgy vázolja fel ezt a kort és irodalmi életét, mindketten részletesen ismertetik a Nyugat mozgalmát, kiemelik modelljük életében 1918/19 szinte cezúraszerű jelentőségét, mindketten gondosan számon tartják modelljük kapcsolatait, barátságát a kortárs írókkal és képzőművészekkel. Legfeljebb annyi a különbség, hogy Levendel Karinthy utolsó éveiben Karinthy közeli barátjaként említi Móriczot, míg Kiss nem említi Karinthyt. Viszont szomorúan azonos mindkét életrajznak az a tanulsága, hogy a Nyugat-korszak nagy és derűs föllendülése után az ellenforradalmi korszak két évtizedében Móricz is, Karinthy is egyre magányosabbá, keserűbbé válik, – nemcsak életrajzi körülményeik, hanem elsősorban a kor atmoszférája következtében.

A kiadót dicséri mindkét kötetben az ügyes nyomdai megtervezés, az olcsó árhoz képest szép kiállítás, a jól olvasható szöveg és a sok-sok beszédes kép, mindegyik a maga helyén. A képek között akad kiábrándító is (pl. Móricz „törékeny" édesanyjáé), de hát ez az élet.

MAKAY GUSZTÁV

Rónay László: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Napjaink irodalomtörténetírásában vonzó az az erőfeszítés, amellyel a Nyugat korszakát kutatják. E terület művelője előtt nehéz feladat áll, hiszen tárgyát nem merítheti ki a szorosan vett szépírói alkotások ismeretével; arra a társadalomtörténeti anyagra is folyvást tekintettel kell lennie, amelynek föltárása éppen csak megindult. Erre utal, hogy

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából készült.